

Volume 8, Issue 1, January 2021, p. 257-275

Article Information

Article Type: Research Article

This article was checked by iThenticate.

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17121/ressjournal.2884>

ArticleHistory:

Received

22/11/2020

**Received in
revised form**

14/01/2021

Available online

15/01/2021

**AN ASSESSMENT OF THE ROLE OF CENTRAL AND LOCAL
GOVERNMENTS IN ENVIRONMENTAL MANAGEMENT**

**ÇEVRE YÖNETİMİNDE MERKEZİ VE YEREL YÖNETİMLERİN
ROLÜNE İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME**

Muzaffer BİMAY¹

Abstract

In the world of the last two centuries, environmental problems that have increased and become different due to industry and rapid urbanization and methods of combating these problems have always been discussed. As a result of globalization and decentralization, especially since the 1970s parallel with it, as well as environmental awareness and environmental rights of the third generation of collective rights on the basis of starting to be addressed, environmental problems, has become one of the priority issues of the interest of both states and international actors. In this context, especially since the 1980s, developments in Environmental Management in our country have gained momentum and environmental management has been tried to be realized through ministries and provincial organizations with the legislation created. In the following years, local values and local actors gained importance with localization, environmental problems were solved through units closest to the public, and "Axis change" was experienced in Environmental Management in favor of local governments. In this study, the changing roles, powers and responsibilities of Central and local governments in environmental management were discussed and how they have followed a course to this day. Therefore, in the study, it was attempted to determine how the duties and responsibilities of Central and local governments in the fight against environmental problems caused by rapid urbanization have changed in parallel with developments in the world by analyzing them at a theoretical level. In this context, after addressing the developments related to the environment and the environment, an environmental management model based on contemporary values was tried to be developed in order to effectively combat environmental problems.

Keywords: Environmental Management, Environmental Problems, Central Government, Local Government.

Özet

Son iki yüzyılda dünyada, sanayileşme ve hızlı kentleşmeye bağlı olarak artan ve farklılaşan çevre sorunları ve bu sorunlarla mücadele yöntemleri hep tartışılmıştır. Özellikle 1970'li yıllardan itibaren küreselleşme ve buna paralel gelişen yerelleşme sonucu oluşan çevresel farkındalık ve yanı sıra çevre hakkının üçüncü kuşak kolektif haklar temelinde ele alınmaya başlanması ile çevre

¹Öğr. Gör. Dr., Batman Üniversitesi SBMYO, muzafferbimay@gmail.com, Orcid: 0000-0002-6742-2852

sorunları, hem devletlerin hem de uluslararası aktörlerin ilgilendikleri öncelikli konulardan biri haline gelmiştir. Bu bağlamda, özellikle 1980'lerden itibaren ülkemizde de çevre yönetimine ilişkin gelişmeler hız kazanmış ve oluşturulan mevzuat ile çevre yönetimi, bakanlıklar ve taşra örgütlenmeleri aracılığıyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Sonraki yıllarda, yerelleşme ile birlikte yerel değerlerin ve yerel aktörlerin önem kazanması, çevre sorunlarının halka en yakın birimler aracılığıyla çözülmesi anlayışını geliştirmiş ve çevre yönetiminde yerel yönetimler lehine "eksen değişimi" yaşanmıştır. Bu çalışma ile çevre yönetiminde merkezi ve yerel yönetimlerin değişen rolleri, yetki ve sorumlulukları çerçevesinde ele alınmış ve günümüze kadar nasıl bir seyir izlediği de belirtilmiştir. Dolayısıyla çalışmada, hızlı kentleşmenin ortaya çıkardığı çevresel sorunlarla mücadelede merkezi ve yerel yönetimlerin görev ve sorumluluklarının dünyadaki gelişmelere paralel olarak nasıl değiştiğini teorik düzeyde yapılan analizlerle tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu çalışmada çevre yönetimine ilişkin merkezi ve yerel yönetimlerin sorumlulukları, ilgili mevzuat kapsamında kendileri için çizilmiş sınırlar dahilinde tartışılmıştır. Bu bağlamda çevre ve çevreye ilişkin gelişmelere değinildikten sonra çevre sorunlarıyla etkin mücadele için çağdaş değerleri esas alan çevreye ilişkin bir yönetim modeli geliştirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çevre yönetimi, çevre sorunları, merkezi yönetim, yerel yönetim.

GİRİŞ

İnsanoğlu, dünyada var olduğu günden beri doğa ile ilişki içinde bulunmuş ve ondan sürekli yararlanmaya çalışmıştır. Başlangıçta çevreye hakim olan ve çevreyi kontrol altında tutmayı çabalayan insanoğlu, sanayileşme ve kentleşme süreci sonucunda ihtiyaçlarını karşılama konusunda sıkıntı çekmeye başlamış ve doğayı hunharca kullanma yoluna gitmiştir. Milattan önce yaklaşık 100-150 milyon civarında olan dünya nüfusunun (Yavuz, Keleş, Geray, 1973:75) günümüzde 7,795 milyara ulaşması ve bu sayının yüzyılın sonunda 11 milyara çıkması beklentisi (unfpa.org, 2020), sınırlı kaynakların olduğu mevcut çevre koşullarında, insanoğlunun yaşamını uzun süreli idame ettirmesini imkânsız hale getirmektedir. Nüfus artışına bağlı olarak ortaya çıkan göçler nedeniyle de, sermaye, bilgi, teknoloji ve emeğin piyasa hareketliliğinde de bir artış eğilimi görülmekte (Smith, 2003:111-112) ve bu artış, aynı zamanda çevreyi de etkilemektedir. Böylece insanoğlunun hayatını kolaylaştıran ve sürekli genişleyen bilgi ve teknolojiye dayanan bu piyasanın yanında onu tehdit eden ve genişleme sürecini askıya almaya çalışan çevre sorunları da ortaya çıkmaktadır. Dünyada yaşanan çevre sorunları nedeniyle doğa, gün geçtikçe insanoğlunun yaşamını sürdürmesini sağlamaktan uzaklaşmaktadır. Dolayısıyla doğanın korunması ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarının bu günden karşılanması için iyi bir çevre yönetimine ihtiyaç duyulmuştur. İyi bir çevre yönetimiyle sürdürülebilir sağlıklı bir çevreye yönelik farkındalık ve bilinç meydana gelmiş ve uluslararasılaşan çevre koruma mücadelesi ulus devletler tarafından da öncelikli konuların başında ele alınmıştır. Çevre sorunları ile mücadele, başlangıçta merkezi yönetimler tarafından uluslararası sözleşmelere bağlı olarak sürdürülmeye çalışılmış, ancak daha sonra yerelin ve dolayısıyla bireyin sürece dahil edilmesiyle daha katılımcı ve daha etkili bir yönetim anlayışı ortaya çıkmıştır. Yaşam boyu çevre koruma mücadelesi olarak addedilen ve sürdürülebilir bir korumayı esas alan bu yeni çağdaş çevre yönetim anlayışında, çevreyi özümseme ve benimsemeye dayalı bir konsept geliştirilmiştir.

Çevre yönetimi ve çevre korumaya yönelik ilk adımlar 1972 yılında İsveç'in başkenti Stockholm'de gerçekleştirilen BM İnsan Çevresi Konferansı'nda atılmış ve daha sonra AB ve diğer ülkelerde de bu yönde eğilimler görülmüştür. 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nca hazırlanan Brundtland Raporu ve 1992 yılında Brezilya'nın önemli kentlerinden Rio de Janeiro'da düzenlenen BM Çevre ve Kalkınma Konferansı, devletlerin çevreye duyarlı yönetim şekilleri benimsemeleri ve bu yönde adım atmaları için bazı ilkeler kabul etmiştir. Bu önemli adımların sonraki yıllarda da devam etmesi, başta Türkiye olmak üzere birçok ülke, çevre konusuna daha duyarlı olmaya başlamış ve bu yönde çaba harcama yoluna gitmiştir. Türkiye'de özellikle 1955'lerden itibaren kırdan

kente göçlerin yaşanmasıyla artan nüfusun, kentlerin büyümesinde ve kentleşmesinde önemli rol oynadığı ve bu dönemden itibaren çevre sorunlarının artış gösterdiği bilinmektedir. Ancak çevre yönetimi konusunda hem mevzuat hem de kurumsallaşma açısından 1980'lere kadar önemli bir gelişme görülmemektedir. Bu dönemden itibaren mevzuat konusunda yapılan iyileştirmeler, AB'ye katılım sürecinde demokrasinin en önemli kurumları olan yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşların içinde yer aldığı daha katılımcı yeni çevre yönetimi anlayışı geliştirilmesine yönelik adımlar, merkezi ve yerel yönetimlerin yetki ve sorumlulukları açısından eksen değişimi yaşamalarına neden olmuştur. Bu çalışma, 1980'lerden sonra çevre yönetimine ilişkin kurumsal bir yapı oluşturma konusunda yapılan düzenlemelerin yarattığı eksen değişimi sonucunda, merkezi ve yerel yönetimler açısından nasıl bir yapı ortaya çıkarttığına ilişkin soruya yanıt aramaktadır. Sık sık değişen mevzuat kapsamında yetki ve sorumluluk açısından merkezi yönetim ve yerel yönetimler arasında çevre yönetimi konusunda karmaşa ortaya çıkmış olsa da, genellikle merkezi yönetimin daha baskın olduğu söylenebilir. Çalışmada çevre yönetimine ilişkin kavramsal ve kuramsal çerçeveye değindikten sonra çevre sorunlarının çağdaş çözümüne ilişkin modelleme geliştirilmeye çalışılmıştır. Çalışma, betimleyici bir yöntemle literatür bilgilerinden yararlanılarak teorik düzeyde analiz edilmeye çalışılmıştır.

ÇEVREYE İLİŞKİN KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sanayileşmeye koşut olarak gelişen kentleşme sonucunda ortaya çıkan çevresel sorunlarla ilgili bilim yazınında yapılan çalışmalarda, birçok çevre ve çevreye ilişkin kavramın açıklaması da yapılmaktadır. Özellikle ekoloji, ekosistem ve çevre ile ilgili birçok kavramın bazen birbirinin yerine kullanıldığı da görülmektedir. Çevre kavramı, "insan faaliyetleri ve canlı varlıklar üzerinde hemen ya da süre içinde dolaylı ya da dolaysız bir etkide bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etkenlerin belirli bir zamandaki toplamı" iken (Keleş ve Hamamcı, 1993:21) ekoloji, organizmaların birbirleriyle ve çevreleriyle olan karşılıklı ilişkilerinin tümünü kapsayan ve inceleyen doğa ekonomisi bilimi olarak tanımlanmaktadır (Çepel, 1992:3). Ekoloji, önceleri hayvan ve bitki ekonomisi anlamında kullanılırken günümüzde ise, canlılar ile çevresi arasındaki tüm ilişkileri inceleyen bilim dalı olarak açıklanmaktadır (Yavuz, 1975:4). Çevre bilimi, insanları doğal olan veya olmayan ortamlar içinde ele alıp incelerken ekoloji bilimi, bitki ve hayvan topluluklarının çevreleriyle olan ilişkisini incelemekte ve çevre tanımından daha dar bir anlamda kullanılmaktadır (Bimay, 2020:391).

Çevre, insanoğlunun müdahalesine maruz kalmadığı ilk dönemlerde doğal konumda iken, daha sonra insanoğlu, bilgi ve kültür birikimiyle doğanın tüm zenginliklerini kullanarak yaptığı müdahalelerle yapay çevreyi meydana getirmiştir. Yapay çevre, genellikle konumlandığı dönemin bilgi, teknoloji ve toplumsal değerlerinin yanında üretildiği zamanın toplumsal gereksinimlerine ve ekonomik ihtiyaçlarına göre de şekillenir (Keleş, 2013:24). İster yapay isterse doğal çevrede olsun sürekli etkileşim halinde bulunan hem etkileyen hem de etkilenen organizmalardan oluşan birçok topluluk bulunmaktadır (Rhodes, 1976:29). Birbirleriyle sürekli etkileşim halinde olan ve belirli bir alanda yaşayan canlı ve cansız tüm öğelerin oluşturduğu bu topluluklara "ekosistem" adı verilmektedir (Bimay, 2020:391). Ekosistem içerisinde, canlı ve cansız varlıklar dahil tüm bileşenlerin doğal yaşamını korumak için ekolojik bir dengeye ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak zamanla, insanların her türlü faaliyetleri sonucu doğada meydana gelen olumsuz gelişmelerin sonucunda ekolojik denge bozulmakta ve bunun sonucu ortaya çıkan hava, su, toprak kirlenmelerinin yanında atık ve gürültü kirleticileri çevre sorunlarını meydana getirmektedir (Es, 2011:291). Çevre sorunlarının sınır tanımazlığı ve çevreyi kirleten dışsallıkların artması sonucu ülkeler, çevre politikası olarak birçok uluslararası anlaşmalar, eğitimsel, yönetsel, siyasi ve hukuksal birçok düzenlemeler yürürlüğe koymuştur (Kaypak ve Yılmaz, 2016). Ekolojik dengenin korunması ve çevre sorunlarının önlenmesi veya çözülmesi için yapılan tüm düzenlemeler, birer çevre koruma politikası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çevre Sorunsalı Üzerine

İnsanlık tarihinde toplumların hayatını önemli ölçüde değiştiren önemli dönemler vardır. Bunlardan ilki, insanların bireysel ve göçer üretim aşamasından yerleşik hayata geçerek tarım toplumuna geçiş yapmasıdır. Diğer ise kitlesel üretimin, tüketimin yaygınlaştığı, eğitim ve niteliğin önem kazandığı sanayi toplumuna geçiştir (Ökmen, 2004:329). Dünyadaki ilk çevresel tahribatın, ateşin bulunmasından sonra ormanlık alanlarının yakılarak yok edilmesine sebep olan insanoğlunun doğaya hakim olma ve onu hunharca kullanma arzusu sonucu başladığı bilinmektedir. Sanayileşmeyle birlikte insanoğlu, tarıma dayalı geleneksel üretim tarzını terk ederek, teknolojesi, sosyo-ekonomik ve kültürel sistemleri farklı olan ve sürekli kendini yenileyen ve değiştiren yeni bir toplum yapısı oluşturmuştur (Çoban, 1997:7). Bugünkü anlamıyla çevre sorunlarının ortaya çıkışı da bu döneme rastlamaktadır. Sanayileşmenin başlangıcında, kömür ve demir üretimi gibi atmosfere emisyon yayan üretim karşısında herhangi bir önlem geliştirilmemiş olması, yoğun kirliliği ve çevresel bozulmayı kaçınılmaz kılmıştır (Ökmen, 2004:331). Çevre sorunları başlangıçta belirli bölgeleri etkilerken, günümüzde daha önce eşi benzeri görülmemiş bir boyuta ulaşarak sanayi bölgelerini, denizleri, kıtaları, ormanları, kentleri ve hatta insan sağlığını tehdit eder hale gelmiştir (Brock ve Taylor, 2004:1-2). Bu çevresel sıkıntılara stres, gürültü, kira fiyatlarının yükselmesi gibi sosyo-ekonomik etkilerin yanında (Ulusoy ve Vural, 2001:8), hava, toprak, su, gürültü kirlenmesi katı atıklar ve ozon tabakasının incilmesi gibi son dönemlerde ortaya çıkan sorunlarda eklenmiştir. 1960'lara kadar ekoloji üzerine birçok düşünürün yaptığı çalışmalar dışında çevre sorunlarının önlenmesine ilişkin kayda değer bir araştırma bulunmamaktadır. Bu denli artan çevresel sorunların, teknolojideki imkânlar kullanılmadan çözülemeyeceğine ilişkin inanç da zamanla kabul görmüştür. Bu anlayış sonucunda atık gibi kirleticilerin geri dönüşüme kazandırılması da gerçekleşmiştir (Schaefer, 1991:112-115). Bu bağlamda, çevre sorunsalının zaman içinde kazandığı öneme bağlı olarak çevre kavramının içeriği de genişlemiş ve çevre kavramı sadece bir kirlenme sorunu olarak görülmemiş, aynı zamanda toplumsal kalkınma ve diğer parametreler arasındaki karşılıklı etkileşim süreçlerini de içermeye başlamıştır (Ökmen, 2004:329).

Temel Çevre Sorunları

Yakın zamana kadar çevre sorunları hava kirliliği ile özdeşleşen dar bir çerçevede ele alınırken, günümüzde sosyo-ekonomik ve kültürel yaşamın tüm boyutlarını da içine alan geniş bir hinterlandı kapsamıştır (Yavuz ve Keleş, 1983:207). Genel olarak çevre sorunları içinde, hava, su, toprak, gürültü ve atık kirlenmesi, iklim değişikliği, çölleşme, ormansızlaşma, biyolojik çeşitlilik kaybı, tehlikeli atıklar, asit yağmurları, ozon tabakasının tahribatı, okyanus ve deniz kirliliği gibi küresel çapta çevre sorunlarının yanında stres, gürültü, kira fiyatlarının yükselmesi gibi sosyo-ekonomik etkilere bağlı ortaya çıkan güncel sorunlarda yer almaktadır (Bimay, 2020:392). Tüm bu sorunları ortaya çıkartan insan faaliyetlerini dört gruba ayırabiliriz. Bunlar:

- Kimyasal ve fiziksel veya mekaniksel faaliyetler sonucunda meydana gelebilen hava, su ve toprak kirlenmeleri,
- Nükleer enerji elde etme veya nükleer silah kullanma faaliyetlerinden dolayı meydana gelen radyasyon ve aktif atık kirlenmeleri,
- Her türlü mekanik çalışma sonunda toplumun huzurunu bozan ses titreşimlerinin meydana getirdiği gürültü kirlenmeleri (Es, 2011:292),
- İnsanoğlunun tüketiminden kaynaklı ortaya çıkan evsel ve diğer çevresel atık kirlenmeleri,

21. yüzyılda insanlığın yaşamını en çok tehdit eden çevre sorunlarının başında hava, su, toprak, gürültü, atıklar ve iklim değişimleri gelmektedir. Hava kirliliğinin temel nedenleri sanayileşme, kentleşme ve nüfus artışıdır. Atmosferde bulunan gaz, toz, su buharı gibi kirleticilerin insan ve diğer canlılarla birlikte eşyaya da zarar vermesi hava kirliliğine yol açmaktadır (Ökmen, 2003:41). Son yüz yılda meydana gelen hızlı nüfus artışı ile ulaştırma, ısınma, endüstriyel ve tarımsal üretim talepleri de artmış ve böylece kentsel alanlarda hava

kirliliği ciddi boyutlara ulaşmıştır (Özdilek, 2004:77). Benzer şekilde orman yangınları, kentlerdeki ısıtma sistemi, enerji için kullanılan yakıt türlerinin hem üretim aşamasında hem tüketim aşamasında ortaya çıkan kirliliği (Schaefer,1991:123), ulaşım araçlarından çıkan egzoz gazları ve belli bölgelerde coğrafi koşullardan kaynaklı volkan lavları, toz fırtınaları ve kent çevresinde yoğunlaşan kirletici unsurlar da hava kirliliğine neden olan etkenlerdir. Hava kirliliği doğal yapıyı ve onun içerdiği canlı ve cansız varlıkları olumsuz yönde etkilemektedir. Son dönemlerde daha da artan bu olumsuz etkiler doğa üzerinde “sera etkisi” ve toplum üzerinde kanserojen gibi kalıcı hasarlara da yol açabilmektedir. 1952 yılında hava kirliliği yüzünden Londra’da 4 günde 4 bin kişi ölmüş ve bu vakalar 1953 ve 1954 yılında devam etmiştir. Yine 1980’lerde yaşanan Çernobil vakası nedeniyle nükleer enerji kirliliğinin boyutları artmış ve zamanla bu kirlenmeler nedeniyle ölümler ve engelli doğan yeni nesiller ortaya çıkmıştır (Güngör, 1994:31-34).

İnsan ve diğer organizmaların hayat kaynağı olan suyun kirlenmesi de günümüzdeki çevre sorunlarının başında gelmektedir. Su, başta içme suyu olmak üzere elektrik enerjisinde, kentsel ve evsel, tarımsal, hayvancılık, soğutma, üretim, park ve bahçe, yaban hayatın korunması ve buhar üretiminde az veya çok kullanılmaktadır (Yaşamış, 1989:66). Hızlı sanayileşme ve kentleşmeye bağlı artan nüfusun gereksinimlerini karşılayacak doğal kaynakların kıt oluşu aynı zamanda su sorununun meydana gelmesine neden olmaktadır (Ertürk, 2011:96). Dünya Sağlık Örgütü (WHO), sularda kirletici etki oluşturabilecek unsurlar olarak; virüsler, bakteriler, pestisitler, radyoaktif kirleticiler, sanayi atıkları, yağlar, deterjanlar, anorganik tuzlar, tarımsal gübreler, organik ve inorganik kimyasal maddeleri sıralamaktadır (Bozkurt, 2013:33). Suyu, suyun kalitesini kötüleştirecek, miktar veya konstrasyonlarda kanalizasyon suyu, sanayi atığı ve diğer zararlı maddelerin ilave edilmesiyle su kirliliği ortaya çıkmaktadır (Scherz, Stevens ve Belak, 1970:80).

Son iki yüz yılda çevreyi kirleten önemli bir kirletici unsur da atıklardır. Özellikle sanayileşme ve kentleşme nedeniyle kent merkezlerine yakın alanlarda yoğunlaşan atıklar, sanayi, evsel, karasal ve deniz sahillerinden kaynaklı birçok şekilde karşımıza çıkmaktadır (Güven, 2017:1052). Bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de kentleşme kaynaklı tüketim eğilimlerinin artması nedeniyle kişi başına düşen tehlikeli ve tehlikesiz katı atık miktarında hızlı ve sürekli artışlar meydana gelmiştir. Diğer taraftan katı atıkların düzensiz depolanmasında, havasız ortamda kalmasında başta toksite dönüşüm olmak üzere metan, karbondioksit, azot ve hidrojen sülfür gibi gazlar da ortaya çıkmakta, zehirlenme ve patlamalarla sonuçlanabilmektedir. 1956 yılında Japonya’nın Minamata kentinde başlayan kitlesel zehirlenmeler, cıva, kurşun ve kadmiyum, siyanür ve boya tortuları, metal rafinasyon tesisi atıkları, organik solventler, yağlı atıklar ve arsenik, asbest, cıva ve kadmiyum gibi ağır metallerin toksit zehirlenmeleri, dünyadaki ülkelerin bu soruna daha çok ilgi göstermesini sağlamıştır (Güngör, 1994:45-46).

Doğanın yanlış ve kötü kullanımı nedeniyle doğal dengenin bozulmasından toprak kirlenmesi de nasibini almıştır. Toprak kirlenmesi genellikle katı ve sıvı atıkların yok edilmesi veya kirletilmesi, kötü hijyen uygulamaları, zararlı gübreleme ve diğer uygun olmayan tarım uygulamaları ile yapısının bozulması ve kalitesinin azalması şeklinde ortaya çıkmaktadır (Güler ve Çobanoğlu, 1997:18). Bir diğer çevresel sorun gürültü kirliliğidir. İnsanı ruhsal, fiziksel ve sosyal yönden etkileyen gürültü; hava, kara ve deniz ulaşımı nedeniyle de gerçekleşebilmektedir. Ulaşım dışında endüstriyel gürültüler, şantiye, bina, yol yapımlarından kaynaklı gürültüler de bu kirliliğe sebep olabilmektedir. Yapılan araştırmalarda insan sağlığı için 90 desibelin üzerindeki gürültüler zararlı olmakta, 140 desibeli aşan gürültüler ise ciddi beyin hasarlarına ve işitme bozukluklarına neden olmaktadır (Görmez, 1997:64). Son dönemlerde küresel ısınmanın neden olduğu iklim değişiklikleri en önemli küresel sorunlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilim insanları 1880’lerden beri yaptıkları ölçümlerde 1,5 °C artan sıcaklık değerlerinin başta çölleşme olmak üzere birçok yer altı ve yer üstü doğa bozulmalarına neden olacağını belirtmektedirler (Intergovernmental Panel On Climate Change (IPCC), 2018). Önlem alınmadığı takdirde 2100 yılına kadar 7°C daha artması beklenen dünyadaki sıcaklığın sonuçları doğa dengesini tümünden tahrip edecektir. Dolayısıyla bilim insanları tarafından dünyadaki ortalama sıcaklık değerinin eşik değer olarak tarif edilen 2°C’yi geçmemesi konusunda tedbirler açıklanmakta ve sık sık uyarılar yapılmaktadır (Alibašić, 2020:3)

ÇEVRE YÖNETİMİ VE ÇEVRESEL SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNDE ROL ALAN AKTÖRLER

Çevre yönetimi, canlıların sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamalarını sağlaması ile doğal kaynakların korunması, değerlendirilmesi ve geliştirilmesi için kamu ve özel ayrımı yapılmaksızın iletişim, planlama, eşgüdüm, haberleşme, denetim ve yürütme işlevlerinin gerçekleştiği sistemin adıdır (Keleş ve Hamamcı, 1998:259; Yaşamış, 1989:15). Çevre yönetimi çalışmalarıyla, çevre sorunlarının nasıl ve ne şekilde önleneceğini veya çözüleceğini, kimlerin ne şekilde bu süreçte yer alacağını belirtmekte ve bu yönde politika ve strateji geliştirmektedir (Baki ve Cengiz, 2002:159). Çevre yönetimi, daha sağlıklı bir çevre oluşturulması için yerel, bölgesel, ulusal, uluslararası tüm kamu ve özel kesimlerin uygun bir planlama, eşgüdüm ve denetim sistemi oluşturması ve bu sistemi çalıştıracak örgütsel yapıyı meydana getirmesi için çaba harcamaktadır (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2015:491). Bu doğrultuda çevre üzerindeki insan etkinliklerinin etkisini ortadan kaldırma ya da sınırlandırma amacına yönelik çevre mevzuatı oluşturmakta ve bu mevzuat, “çevre hakkı” olarak kabul edilmektedir.

Çevre yönetimi ve çevresel sorunların çözümünde rol alan birçok ulusal ve uluslararası aktör bulunmaktadır. Uluslararası aktörler; ulus-devletler, uluslararası örgütler ve hükümetler arası örgütler, hükümet dışı örgütler ve uluslararası sivil toplum kuruluşları ile çok uluslu şirketler olarak sıralanmaktadır (Özçelik, 2015). Bölgesel kuruluşlar ve organlar, çevre yönetiminde oluşturulan politika ve uygulamalara ortam sağlamaktadırlar. Bilim dünyası da araştırma ve geliştirme çalışmalarıyla bu sürece önemli katkıda bulunmaktadır (Sipahi, 2010:337). Devletler veya hükümetler ise, uluslararası aktörlerle devletler içindeki aktörlerin çevre yönetimi konusunda yapacağı faaliyetlerin işbirliği çerçevesinde gerçekleştirilmesi için gerekli tüm olanakları sağlamasını üstlenmektedir. Nitekim Rio Konferansı’nda çevresel sorunların çözümünde hükümetlerin sorumluluk alması gerektiği konusunda görüş bildirilmiştir (Yıkılmaz, 2003:139-140).

Uluslararası örgütler çevre yönetiminde baş aktör olarak rol oynamakta ve aynı zamanda diğer yerel ve ulusal aktörler için yönlendirici olmaktadır. Birleşmiş Milletlerin önderliğinde 1970’lerde başlayan ve sonraki dönemlerde sürdürülen çevrenin korunması ve sürdürülmesi politikaları, diğer aktörler için bir rehber niteliği taşımaktadır. BM çevre politikalarını, en yetkili organlarından UNEP (BM Çevre Programı), UNDP (BM Kalkınma Programı) Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu, UNCTAD (BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı) gibi oluşumlar sayesinde gerçekleştirmektedir. Yine Dünya Bankası ve Uluslararası Ticaret Örgütü de küresel çapta çevre mücadelesini yapan diğer kuruluşlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Sipahi, 2010:339). Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), OECD gibi küresel ve bölgesel kuruluşlarda çevre yönetiminde önemli uluslararası aktörler olarak sayılmaktadır. Diğer taraftan çok uluslu şirketlerin yürüttüğü faaliyetlerin çevresel etkileri, onları çevre mücadelesi konusunda önemli aktör yapmaktadır. Bu roller düzenleme, kural koyma ve uygulama şeklinde gerçekleşebilmektedir (Levy and Newell, 2005:1).

Ulusal aktörler ise, merkezden ve yerinden yönetimi temsil eden ve çevre ile ilgilenen kurum ve kuruluşlar, ulusal sivil toplum kuruluşları ve vatandaşlardan oluşmaktadır. Merkezden yönetim daha çok genel nitelikli ve soyut kararlar almaktadır. Yerel yönetimler ve STK’lar ise, özellikle 1990’lardan itibaren demokratik katılım ve yerelleşme bağlamında önem kazanmış ve çevre sorunlarının doğrudan muhatabı olarak görülmüştür. Nitekim 1992 yılında Rio’da yapılan konferansta ve 1996 yılında gerçekleştirilen BM İnsan Yerleşimleri Konferansı (HABITAT II)’nda STK’lar ve yerel yönetimlerin çevre korumada alacakları sorumlulukların öneminden söz edilmektedir. STK’lar bazen bağımsız kuruluşlar olarak hareket etmekte bazen hükümetlerin yardım kuruluşları olarak faaliyet yürütmektedir. Genel olarak çevre yönetimi ile ilgili politika geliştirme süreçlerine veri sağlama, gündem belirleme ve eylemsel faaliyet geliştirme ve bu faaliyetlere öncülük etme ve çevre mücadelesinde denge ve adalet unsuru olma işlevlerini yerine getirmektedirler (Sipahi, 2010:340). Bu bağlamda STK’lar, teknolojideki gelişmelere bağlı olarak, yerel ve bölgesel çevre sorunlarını ülkenin gündemine taşımada ve çevre politikaları

oluşturmada eski dönemlere göre daha etkin oldukları görülmektedir. Yurttaşların çevre konularına ilgisi ise yerel katılım anlayışının gelişmesine, küresel ısınmanın olumsuz etkilerine karşı yapılan eylemlere ve kolektif çevresel hakların dünyadaki gelişimine bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bunların dışında ülke içinde medya kuruluşları, siyasi partiler de çevre sorunlarının çözümünde ve farkındalık oluşturmada etkin rol oynamaktadırlar. Medya, aynı zamanda ekolojik yaşam biçimlerine ve dünyadaki son eğilimlere de yer ayırmaktadır. Siyasi partiler de son zamanlarda parti programlarında ve seçim manifestolarında çevreye daha çok değinerek önem vermeye çalışmaktadırlar (Baykan, 2008).

ÇEVREYE İLİŞKİN KÜRESEL VE ULUSAL GELİŞMELER

Çevreye ilişkin ilk gelişmeler, çevre sorunlarının insanoğlunun yaşamını olumsuz etkilemeye başladığı Sanayi Devrimi ile başlamaktadır. Bu dönemde, ciddi anlamda ekosistemi tahrip eden çevre sorunları, başlangıçta belirli bölgelerle sınırlıyken, günümüzde daha önce eşi benzeri görülmemiş bir boyuta ulaşarak sanayi bölgelerini, denizleri, kıtaları, ormanları, kentleri ve insan sağlığını tehdit eder hale gelmiştir (Brock ve Taylor, 2004:1-2; Bonnes, vd. 2015:101). BM ve dünya kamuoyunun konuya ilgi göstermelerinin ardından uluslararası düzeydeki örgütlenmeler, ulusal örgütlenmeler, yerel yönetimler de çevre sorunlarıyla ilgilenmeye başlamış ve bunların etkisiyle ülkelerin anayasalarında ve hukuk sistemlerinde çevre ile ilgili konulara geniş bir şekilde yer verilmiştir (Ökmen, 2004:328). Çevreye ilişkin küresel gelişmeler ise, 1960'ların sonunda Batı toplumlarının çoğunda meydana gelen öğrenci hareketleri, barış hareketleri, anti-nükleer hareketler ve kadın hareketleri gibi toplumsal hareketlerin zamanla ekolojik muhalefete dönüşmesiyle başlamıştır. Başlangıçta ulusal düzeyde görülen çevre mücadelesi, 1970' li yıllardan itibaren uluslararası düzeyde ele alınmaya başlanmış ve sürdürülebilir kalkınmanın en önemli unsuru haline gelmiştir. Bu bağlamda Marcuse ve Schumacher gibi düşünürler ile Roma Kulübü'nce yayınlanan "Büyümenin Sınırları-The Limits to Growth" adlı rapor ilk girişimler olarak görülürken, 1972 tarihli Stockholm Çevre Konferansı çevre hareketi konusunda dönüm noktası olmuştur. Roma Kulübü tarafından hazırlanan Büyümenin Sınırları adlı raporda doğal kaynaklar, çevre kirlenmesi, sanayi ve tarımsal üretim, nüfus, ekonomi ve ekoloji gibi konular ele alınırken, Stockholm Konferansı'nda ise çevre kirliliği ve kalkınma gibi konulara dikkat çekilmiştir (Ökmen, 2004:385-386; Keleş ve Hamamcı, 2005:28; Özdek, 1993:73).

1976 yılında Kanada'da yapılan HABİTAT 1 Konferansı'nda insan yerleşmeleri ile çevre ilişkisi ele alınmış ve "herkes için yeterli konut" ve "dünyada sürdürülebilir insan yerleşmelerinin gelişmesi" ilkelerine yer verilmiştir (Tosics,1996:368). 1982 yılında, Dünya Doğayı Koruma Birliği (IUCN) tarafından kabul edilen Dünya Doğa Şartı belgesinde sürdürülebilir kalkınmaya bağlı çevrenin korunmasına yer verilmiştir (Mengi ve Algan, 2003:15-19). Çevre koruma faaliyetleri, Birleşmiş Milletler Çevre Programı tarafından hazırlanan ve 1987 yılında imzalanan "Brundtland -Ortak Geleceğimiz (Our Common Future) Raporu" ile önem kazanmıştır (Altuntaş, 2012:136). Söz konusu Rapor'da, sürdürülebilir gelişmenin sürdürülebilir çevreyle ilişkili olduğunu ve çevre üzerindeki baskıyı artırmadan ve kaynakları tüketmeden ekonomik büyümenin sağlanması gerektiği dile getirilmiştir (Berkes ve Kışlahoğlu, 1990:324). Ayrıca Rapor'da, sürdürülebilir gelişmenin bugünün ihtiyaçlarını gelecek nesillerin de kendi ihtiyaçlarını karşılamalarında taviz vermeden karşılamasıyla gerçekleştirilebileceği belirtilmiştir (Keleş, 1998:112).

Günümüzde küreselleşme ve neo-liberal yönetim tarzlarının etkisiyle ulusal devletler, ne kendi sınırları içinde meydana gelen çevresel kirliliği kendi sınırları içinde tutma, ne de başka ülkelerden kaynaklanan çevresel kirlenmelere karşı ulusal sınırlarını kapatma imkânına sahiptirler (Kaplan, 1997: 38). Bu çerçevede, uluslararasılaşan çevre sorunları ile mücadele için, 1992 yılında Rio'da düzenlenen ve 178 ülkenin devlet veya hükümet başkanlarının katılımıyla çevre ve kalkınmaya yönelik stratejiler belirlenmiş ve Konferansın sonunda, "21. yüzyılın gündemi (Gündem 21)" ve "Yeryüzü Şartı" adıyla iki önemli sonuç ortaya çıkmıştır. Buna göre çevresel korumanın kalkınma programlarının vazgeçilmez unsuru haline getirilmesi gerektiği belirtilmiştir (Choi, 1994:37; Blassingame, 1998:1). Bu Konferanstan hemen sonra Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu kurulmuştur. 1994 yılında Mısır'ın başkenti Kahire'de Birleşmiş Milletler

Nüfus ve Kalkınma Konferansı gerçekleşmiş ve sürdürülebilir gelişme nüfus ilişkisi ele alınmıştır (Bozdoğan, 2005:1022). 1997 yılında küresel ısınma ve iklim değişikliği konusunda önlemler alınmasına ilişkin Protokol, Japonya'nın önemli kentlerinden Kyoto'da yapılan Konferans'ta kabul edilmiş ve 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Rio Konferansının devamı niteliğinde 1997 yılında Rio +5 Zirvesi, 2000 yılında Binyıl (Milenyum) Zirvesi düzenlenmiş ve Binyılın Kalkınma Hedefleri belirlenmiştir. Bunların dışında Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), Johannesburg Konferansı (2002), Dünya Kentsel Forumları (2002,2006,2010,2012), Rio +20, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Gelişim Konferansı (2012) kent ve çevrenin korunmasına ilişkin önemli zirvelerdir (Evans ve Theobald, 2003:782). 2020 sonrası iklim değişikliği rejiminin çerçevesini oluşturan Paris Anlaşması ise 2015 yılında imzalanmış ve 2016 yılında yürürlüğe girmiştir. 2015 yılında Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin devamı niteliğinde, "Gündem 2030: BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH)" kabul edilmiştir. 2030 yılı Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile yeni bir küresel kalkınma çerçevesi çizilerek sürdürülebilir kentler, eko-çeşitliliğin korunması, iklim değişikliği, kuraklıkla mücadele konuları ele alınmıştır. BM Çevre Programı (United Nations Environment Programme-UNEP) bünyesinde kurulan BM Çevre Asamblesi (UNEA) ile 2014 yılında başlayan ve 2021 Şubat ayında Kenya'nın başkenti Nairobi'de sürecek toplantılarla uluslararası çevre politikalarının şekillenmesine yön verilmeye devam edilmektedir.

Avrupa Birliği(AB) açısından çevreye ilişkin gelişmeler, 1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması ile gerçekleşmiştir (Yazar, 2006:39). Kentsel hakların gelişimi açısından önemli bir belge olan ve aynı yıl içinde imzalanan "Avrupa Kentsel Şartı I" ve 2008 yılında kabul edilen "Avrupa Kentsel Şartı II" (Gönüllü, 2014: 41), 2005 yılında yayımlanan "Bristol Mutabakatı", Leipzig Şartı, Avrupa Komisyonu'nun 2006 yılında başlattığı Enerji Verimliliği Eylem Planları çevrenin korunmasına yönelik faaliyetler açısından önemli belgeler sayılmaktadır.

Türkiye'de Çevre Yönetimi: Merkezi Ve Yerel Yönetimler Açısından Gelişmeler

Türkiye'de, 1970'li yıllara kadar çevreye ilişkin bilinç veya farkındalık oluşturmaya dayanan herhangi bir kurumsal gelişmeden söz edilemez. Ancak sağlık, turizm, bayındırlık gibi bazı bakanlıklar kendi alanları içinde çevre konularını ele aldıkları söylenebilir. Dolayısıyla bu döneme kadar çevre hakkı, "sağlık hakkının" bir uzantısı olarak görülmüştür. Türkiye'de kamu yönetiminin örgütlenmesine bağlı olarak çevre yönetiminde farklı aktörlerin yer aldığı yukarıda ifade etmiştik. Çevre yönetimi konusunda ulusal aktörlerin içinde yer alan merkezi ve yerel düzeyde örgütlenmiş, farklılaşmış, farklı sorumluluklarla donatılmış merkezde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, yerelde ise başta büyükşehir belediyeleri, diğer belediyeler, il özel idareleri olarak sayılabilir. Çevreye ilişkin görev ve yetkiler, merkezi ve yerel yönetime bağlı kurum ve kuruluşlar arasında, kendileri için oluşturulan mevzuatlar kapsamında dağıtılmış bulunmaktadır. Ancak bu iki örgütlenmenin sürdürdüğü çevre yönetimi, bütüncül bir yapının ötesinde parçalı, dağınık bir yapıda olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle merkezi ve yerel kuruluşlar yürütme, planlama ve denetleme işlevlerini bütüncül bir yönetim tarzından uzak birbirinden bağımsız olarak yürütmektedirler (Alıca, 2008:242).

I. Merkezi yönetim açısından

Çevre yönetimi konusunda Türkiye'de merkezi örgütlemenin 1980'lerden itibaren kurumsallaştığı söylenebilir. Türkiye'de çevre yönetimine ilişkin kurumsal uygulamaların ortaya çıkması 1972 yılında Stockholm'da gerçekleştirilen konferansta, ulusal ve uluslararası alanda çevre ilgili kurumsal yapıların kurulması gerekliliğinin belirtilmesi ile gerçekleşmiştir (Alıca, 2008:242-243). Başlangıçta, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakan'ın başkanlığında Sağlık ve Sosyal Yardım, İçişleri, İmar ve İskân ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıklarından oluşan "Çevre Sorunları ve Koordinasyon Kurulu" kurulmuştur. Daha sonra 1978 yılında Başbakanlığa bağlı Çevre Müsteşarlığı kurulmuş ve bu Müsteşarlık Kurumu, 1984 yılında yine Başbakanlığa bağlı Genel Müdürlüğe dönüştürülmüştür. Çevreye ilişkin kapsamlı düzenlemeler, 1982 Anayasa'sında yer almış ve 56. Maddede,

çevreye ilişkin katılımcı bir anlayışla çevresel korunmanın sağlanması gerektiği belirtilmiştir. 1984 yılında Çevre Müsteşarlığı Başbakanlığa bağlı Çevre Genel Müdürlüğü'ne dönüştürülmüştür. 1989 yılında çıkarılan 389 sayılı KHK ile kurum yeniden Müsteşarlığa dönüştürülmüştür. 1991 tarihli 443 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Çevre Bakanlığı kurulmuş, KHK'nın 3. maddesi ise Bakanlığın merkez ve taşrada örgütlenmesine imkan sağlamıştır. 1997 yılında ÇED Yönetmeliği yürürlüğe girmiştir (Kara, 2002:41). Aynı yıl içinde DPT'nin koordinasyonunda ve Çevre Bakanlığının teknik destekleriyle Ulusal Çevre Eylem Planı (UÇEP) hayata geçirilmiştir. Yine ulusal çevre mevzuatının AB çevre müktesebatı ile uyumlaştırılarak uygulanması, uygulamanın izlenmesi ve denetlenmesini sağlamak amacıyla AB Entegre Çevre Uyum Stratejisi (UÇES) hayata geçirilmiştir. AB müktesebatı kapsamında TCK'nın 344, 181 ve 182. maddelerinde çevre ile ilgili cezai düzenlemeler getirilmiştir (Aksu, 2005:115). Yine bu çerçevede açılan "çevre" faslı ile Türkiye, Müzakere Pozisyon Belgesini 13 Kasım 2009 tarihi itibarı ile Dönem Başkanlığı'na iletmiş ve 21 Aralık 2009 tarihinde Brüksel'de gerçekleşen Hükümetlerarası Konferans'ta açılmıştır.

Çevre Bakanlığı ise 2003 yılında 4856 sayılı "Çevre ve Orman Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun" ile Çevre ve Orman Bakanlığı olarak değiştirilmiştir. 2007 yılında Devlet Su İşleri Genel müdürlüğü kurularak bu Bakanlığa bağlanmıştır. Böylece kurumsal düzeyde gerçekleşen örgütlenmede çevre ile ilgili tüm yetkiler birleştirilmeye çalışılmıştır. 2011 yılında bakanlıkların yeniden düzenlenmesi kapsamında 636 sayılı KHK ile Çevre ve Orman Bakanlığı, Çevre, Orman ve Şehircilik Bakanlığı olarak yeniden yapılanmıştır (R.G., 08.06.2011, Sayı 27958). Aynı yıl içerisinde yapılan düzenlemelerle çevre yönetimi, bir bölümü 644 sayılı KHK ile kurulan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı bünyesinde, bir bölümü de 645 sayılı KHK ile kurulan Orman ve Su Bakanlığı bünyesinde kalarak parçalanmıştır (R.G.,04.07.2011, Sayı, 27984). Daha sonra bakanlıkların örgütlülükleri tamamlanmış, il düzeyinde merkezi teşkilata bağlı il müdürlükleri kurulmuştur. Yine 2013 yılında kurulan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı başkanlığında oluşturulan Yüksek Çevre Kurulu, valiliklere bağlı olarak il düzeyinde örgütlenmiştir. Böylece çevreye ilişkin ölçme, izleme ve denetleme faaliyetlerini yerine getirmek üzere gerekli kurumsal altyapı oluşturulmuştur.

Yukarıda sayılan tüm sayılan bu örgütlenmelere rağmen Türkiye'de çevreye ilişkin düzenlemelerin bütüncül bir çevre politikası oluşturmaktan uzak olması, görev ve yetkilendirmelerin dağınık olmasına ve koordinasyon sorunu yaşanmasına neden olmaktadır. Örneğin, su kaynaklarının yönetimi konusunda Çevre ve Şehircilik Bakanlığı dışında Sağlık Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığına bağlı Denizcilik Genel Müdürlüğü ve liman başkanlıkları, Tarım ve Orman Bakanlığı, DSİ Genel Müdürlüğü, büyükşehir belediyelerine bağlı su ve kanalizasyon işleri genel müdürlükleri ve diğer belediyeler, il özel idareleri gibi merkezi ve yerel yönetimler arasında dağıtılmıştır. Yine hava kalitesinin denetim ve kontrolü konusunda Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Çevre İl Müdürlükleri ve Büyükşehir Belediyeleri yapmaktadır. Benzer şekilde flora ve faunanın korunması, ormanların yaşatılması konusunda Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Tarım ve Orman Bakanlığı denetim ve koruma sağlamaktadır. Diğer taraftan tarihi ve kültürel varlıkların korunması konusunda Kültür ve Turizm Bakanlığı yerel yönetimlerle benzer yetkilendirmelere sahip olmaktadır.

644 sayılı KHK ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın merkez ve taşra teşkilatının kuruluş ve görevleri tek tek sayılarak Bakanlığın; on genel müdürlük, dokuz yardımcı birim, dört bağlı kuruluş ve taşra örgütlenmesinden oluşacağı belirtilmiştir. Taşra örgütlenmesi, Çevre ve Şehircilik İl Müdürlükleri ve Bölge Temiz Hava Merkezi Müdürlükleri şeklinde örgütlenmiştir. 644 sayılı KHK/8'de Bakanlığın çevreyle ilgili görevleri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Yerleşme, çevre ve yapılaşma ile ilgili imar, yapı ve çevre mevzuatını hazırlamak, uygulamaları izlemek ve denetlemenin yanında yapı denetim ve taşınmazlarla ilgili iş ve işlemleri yürütmek,

- Çevrenin korunması, iyileştirilmesi ile çevre kirliliği ile mücadelede proaktif yaklaşımlar içeren politika oluşturmak, standart ve ölçütler geliştirmek, programlar hazırlamak; bu çerçevede eğitim, araştırma, projelendirme, eylem planları ve kirlilik haritalarını oluşturmak, bunların uygulama esaslarını tespit etmek ve izlemek,
- Faaliyetleri sonucu alıcı ortamlara katı, sıvı ve gaz halde atık bırakarak kirlilik oluşturan veya oluşturma ihtimali olan her türlü tesis ve faaliyetin, çevresel etkilerini değerlendirmek,
- Her tür ve ölçekteki fiziki planlara ve bunların uygulanmasına yönelik temel ilke, strateji ve standartları belirlemek ve bunların uygulanmasını sağlamak, her türlü tesisin ruhsat ve izin işlemlerini gerçekleştirmek,
- Gürültünün kontrol edilmesini sağlamak ve küresel iklim değişikliği ile ilgili tedbirleri almak, gerekli tüm iş ve işlemleri yürütmek,
- Kamu kurum ve kuruluşlarına ait bina ve tesislerin ihtiyaç programlarını hazırlamak, her türlü etüt, proje ve maliyet hesaplarını yapmak veya yaptırmak,
- Ulusal Coğrafi Bilgi Sisteminin kurulması, kullanılması ve geliştirilmesi,
- Mahalli idarelerin planlama, harita, altyapı ve üstyapıya ilişkin faaliyetleri ile ilgili kent bilgi sistemlerinin kurulması, kullanılması ile birlikte Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemi ile entegre olmasını sağlamak.

II. Yerel yönetimler açısından

Çevre sorunları, insanın yaşamla ilgili etkinliklerinden kaynaklanmaktadır. Yerel yönetimlerin temel varlık nedenleri ise insan yaşamı ve insan yaşamı kalitesinin iyileştirilmesidir. Bu nedenle yerel yönetimlerin içinde olmadığı bir çevre yönetim organizasyonunun başarılı olması olanaklı değildir (Geray,1998:64). Yerel yönetimler, çevre kaynaklarının üreticisi, kullanıcısı, koruyucusu ve sürdürülmesi açısından yetkilendirilmiştir. Yerel yönetimlerin çevre yönetimine ilişkin faaliyetleri 1980'lere kadar merkezi yönetimin kurumsal işleyişine bağlı olarak yürütülmüştür. 1930 tarih ve 1580 sayılı Kanun 1930 tarih ve 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanununda evsel nitelikli katı atıkların toplanması, depolanması, geri kazanılması ile cadde ve sokak temizliği görevleri gibi sağlık, ulaşım, çevre kontrolü ve sağlığı gibi alanlardaki sınırlı tedbirlerden öteye gidememiştir. Yerel idareler arasında ön plana çıkan ve önemli görevleri bulunan belediyeler ve büyükşehir belediyelerinin çevreyle ilgili görev, yetki ve sorumlulukları 1982 Anayasası, 1983 yılında çıkarılan 2872 sayılı Çevre Kanunu, 1984 yılında çıkarılan 3030 sayılı Büyükşehir Kanunu, 5393 sayılı Belediye Kanunu, 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ve 6360 sayılı Kanun'da açıklanmıştır.

13.07.2005 tarihli ve 25874 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun "Görev ve Sorumluluklar" başlıklı 14., 15., 77. maddeleri çevrenin korunmasına yönelik hükümler içermektedir. 14. maddede "Belediye, mahallî müşterek nitelikte olmak şartıyla; İmar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı; coğrafi ve kent bilgi sistemleri; çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık; zabıta, itfaiye, acil yardım, kurtarma ve ambulans; şehir içi trafik; defin ve mezarlıklar; ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar; konut; kültür ve sanat, turizm ve tanıtım, gençlik ve spor orta ve yükseköğrenim öğrenci yurtları; sosyal hizmet ve yardım, nikâh, meslek ve beceri kazandırma; ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi hizmetlerini yapar veya yaptırır" denilmektedir. Yine 15/o. Maddede "Gayrisihhi işyerlerini, eğlence yerlerini, halk sağlığına ve çevreye etkisi olan diğer işyerlerini kentin belirli yerlerinde toplamak; hafriyat toprağı ve moloz döküm alanlarını; sıvılaştırılmış petrol gazı (LPG) depolama sahalarını; inşaat malzemeleri, odun, kömür ve hurda depolama alanları ve satış yerlerini belirlemek; bu alan ve yerler ile taşımalarda çevre kirliliği oluşmaması için gereken tedbirleri almak", 18/c maddesinde "Belediyenin imar plânlarını görüşmek ve onaylamak, büyükşehir ve il belediyelerinde il çevre düzeni plânını kabul etmek. Belediye sınırları il sınırı olan Büyükşehir Belediyelerinde il çevre

düzeni planı ilgili Büyükşehir Belediyeleri tarafından yapılır veya yaptırılır ve doğrudan Belediye Meclisi tarafından onaylanır” şeklinde belirtilmiştir.

Türkiye’de büyükşehir belediyelerin çevre ile ilgili politikaları 1984 tarihinde çıkarılan 3030 sayılı Kanun ile üç büyük ilde (İstanbul, Ankara ve İzmir) ilk defa kurulmasıyla karşımıza çıkmaktadır. Kanununun 18., 22. ve 24. maddelerinde temizlik ve itfaiye hizmetlerini yerine getirmek, çevre sağlığına ilişkin araç, gereç ve tesisleri tespit etmek ve bu kuruluşları denetlemek önemli çevre koruma görevleri arasında sayılmıştır. Ayrıca büyükşehir belediyelerinin diğer görevleri arasında imar planı yapmak ve yaptırmak, kültür ve tabiat varlıklarını korumak, 1.,2. ve 3. GSM'lere ruhsat vermek, çevre sağlığı ve korunması için çöp toplamak, su, kanalizasyon hizmetlerini yürütmek, çöp ve atık istasyonları belirlemek, merkezi ısınma, gaz, toplu taşıma, yeşil sahalarda ve spor alanları yapmak ta sayılmıştır (Baykal, 2010:485). 2004 yılında çıkarılan 5216 sayılı Kanunu’nun 7. maddesinin b,i,j,r,z bentlerinde, çevre düzeni planlarına ve sürdürülebilir kalkınma ilkelerine uygunluğu esas alan geniş yetkilendirmeden söz edilmektedir (Saçlı, 2013:650). 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı Kanunla aşağıda yer alan düzenlemeler getirilmiştir. Bu düzenlemeler (Işıldar, 2013:618);

- Stratejik plan ve performans programı çerçevesinde çevre hizmetlerinin uzun vadeli planlaması ve çalışma programlarının yapılması,
- Su, kanalizasyon, kentsel altyapı hizmetlerinin yerine getirilmesi,
- Çevre sağlığı ve temizlik işlerinin yapılması,
- Katı atıkların toplanması, taşınması, ayrıştırılması, geri kazanımı, bertarafı ve depolanma hizmetlerinin yapılması veya yaptırılması,
- Çeşitli döküm sahaları, depolama alanlarında çevre kirliliği oluşmaması için önlem alınması (moloz döküm, hafriyat, LPG depolama vb.),
- Atık su bertarafı için gerekli tesislerin kurulması veya kurdurulması ve işletilmesi veya işlettilmesi,
- Kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak için kentsel dönüşüm ve gelişim projelerini uygulanması,
- Kent konseyinin faaliyetlerinin etkili ve verimli yürütülmesi,
- Hemşehrilerin belediye karar ve hizmetlerine katılma ve bunlar hakkında bilgilendirme hakkının sağlanmasıdır.

Yukarıda sayılanlar dışında, kentsel dönüşüm ile ilgili belediye sınırları içerisinde gerekli yetkilendirmeler, Cumhurbaşkanlığının onayından sonra büyükşehir belediyelerine verilmiştir. Ayrıca 6360 sayılı Kanun ile il özel idaresi tarafından kullanılan hak ve yetkiler ile yürütülen görevlerin, il özel idaresi bulunmayan yerlerde Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlıkları tarafından kullanılacağı belirtilmiştir (Belli ve Aydın, 2017). Ayrıca 6360 sayılı yasa ile 16.541 köyün tüzel kişiliği kaldırılarak mahalleye dönüştürülmesi ile daha önce sahip oldukları orman ve meraları kullanma hakları sona ermiştir. Bu nedenle doğal yapısı ve ekolojik çeşitliliği yönünden önem arz eden bu alanların, kent hinterlandı ve kentsel rant talepleri karşısında savunmasız kalarak ekolojik tahribatla karşı karşıya kalmıştır (Üçer vd., 2014).

5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu’na göre; il özel idareleri, mahalli müşterek nitelikte olmak şartıyla, il sınırları dışında, imar, yol, su, kanalizasyon, katı atık, çevre, acil yardım ve kurtarma, kültür, turizm, gençlik ve spor; orman köylerinin desteklenmesi, ağaçlandırma, park ve bahçe tesisine ilişkin hizmetlerini; il sınırları içinde ise, ilin çevre düzeni planı, bayındırlık ve iskan, toprağın korunması, erozyonun önlenmesi, tarım, sanayi ve ticaret, sağlık hizmetlerini yapan, karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idari ve mali özerkliğe sahip kamu tüzel kişileri olarak tarif edilmektedir (Alıca, 2018:16-17). Diğer taraftan 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu’nun 4/2 maddesinde su, atık su, katı atık ve benzeri altyapı hizmetleri ile çevre ve ekolojik dengenin korunmasına ilişkin projelerin zorunlu kılması durumunda; ilgili mahalli idarelerin, bu

amaçla kurulmuş birliğe katılması ve bu fıkrada belirtilen birliklerden ayrılmaları Cumhurbaşkanının iznine bağlandığı belirtilmiştir.

Belediyelerin yaptıkları çevresel hizmetleri rutin işlemler olarak görmeleri, kendi yetkilerinin tam farkında olmamaları ve farkındalık oluşturacak çevre eğitimlerini düzenli yapmamaları uygulamada etkin olmalarını engellemektedir. Diğer taraftan merkezi yönetimin ağır vesayetinin devam etmesi de bu etkinliğin azalmasında önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. 10 Temmuz 2018 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne dair 1 Numaralı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile yerel yönetimler ve bunların merkezi idare ile olan ilişkileri Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca düzenlenmesi öngörülmüştür. Ayrıca söz konusu Kararnameyle, görevleri arasında yerel yönetimlerin çevre ve çevreyi korumaya yönelik faaliyetler olan Yerel Yönetim Politikaları Kurulunun oluşturulması (Alıca,2018:12); yerel yönetimlerin iş ve işlemlerine dair mevzuatla verilen başta yatırım programları olmak üzere personel eğitimleri, teşkilat, araç ve kadro standartlarını tespit etmek gibi mevzuatla verilen tüm görev ve hizmetleri yapmak, takip etmek, sonuçlandırmak ve geliştirmekle görevli Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü’nün Çevre ve Şehircilik Bakanlığına bağlanması; İl Özel İdarelerinin kapatıldığı büyükşehir belediyelerinde Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlıklarının kurulması; Yüksek Çevre Kurulu, Mahalli Çevre Kurulları ve Çevre Şurası gibi mekanizmaların hayata geçirilmesi (Karaman, 1992:125) çevresel hizmetlerde merkezin ağırlığını arttıran diğer düzenlemeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

ÇEVRE SORUNLARININ ÇÖZÜMÜNE İLİŞKİN ÇAĞDAŞ YAKLAŞIMLAR

İster merkezi yönetim isterse yerel yönetimler tarafından olsun, çevre koruma ve çevresel sorunların çözümüne ilişkin yürütülen tüm faaliyetler kamu hizmeti kapsamında gerçekleşmektedir. Kamu hizmetlerinin temel amacı evrensel insan hakları bağlamında politika üretmek, uygulamak ve sürekli hale getirmektir. Dolayısıyla çevre yönetimi konusunda çevre hakkının mevzuat ve denetim açısından şekillenmesi ve bu çerçevede temel amaç ve hedeflerin belirlenmesi gerekmektedir. Çevre hakkı, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gündeme gelmiş ve “üçüncü kuşak” haklar kapsamında değerlendirilerek bir insan hakkı olarak ele alınmıştır. Çevre hakkı, çevre hukukunu doğurmuştur. Çevre hukuku, toplumun veya bireylerin çevreye karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirmek, yıpranan doğanın zararlarını azaltmak ve insanların sağlıklı bir çevrede yaşama haklarını sağlamaktır (Fitzmaurice ve Marshall, 2007). Çağdaş dünyada insanların sağlıklı bir çevrede yaşamalarını sağlamak amacıyla toplumun sahip olduğu çevre değerlerinin korunması ve geliştirilmesi, demokratik değerler açısından değerlendirilmektedir.

Çevre hakkı, çevre yönetiminin sağlamaya çalıştığı ana amaçlardan biridir. Bu nedenle çevre hakkının yeni bir çevre yönetimi anlayışı içerisinde AB’nin çevre politikası doğrultusunda korunması gerekmektedir. AB’nin çevre politikasının temel ilkeleri, “kirleten öder”, ”bütünleyicilik”, “yüksek seviyede koruma”, “kaynakta önleme”, “önleyicilik” ve “ihtiyat”tır. AB Çevre müktesebatı ise; gürültü ve iklim değişikliği, hava kalitesi, su kalitesi, atık yönetimi, doğa koruma, kimyasallar, endüstriyel kirliliğin kontrolü alanındaki düzenlemelere ek olarak belirli bir alt sektörle sınırlı olmayan genel çevre yönetimi sorunlarına ilişkin “yatay” konuları kapsamaktadır (ab.gov.tr, 2020). Türkiye’nin bu müktesebatı uygulaması için katılım müzakereleri kapsamında 27. sırada yer alan “çevre” faslı açılmış ve Türk Hükümeti tarafından 2009 yılında Müzakere Pozisyon Belgesi hazırlanmıştır. AB ülkelerinde yaşanan çevreye ilişkin gelişmelerin Türkiye’de uygulanamamasından kaynaklı olarak tamamlanması gereken mevzuat ve uygulanmaya konulması gereken faaliyetlerle ilgili tüm gecikmelere rağmen kısmen de olsa bu yönde ilerleme kaydedildiği söylenebilir (Bozkurt, 2010:2-4). Esasında ülkemizde bireyler hem Anayasa, hem de kanunlar çerçevesinde çevre hakkı talep edebilmektedirler. Ancak 1982 Anayasasında bu hak, kendisine özgü bir maddeyle düzenlenmemiştir. Anayasanın 56. maddesinde herkesin, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğu belirtilmiş ve çevreyi geliştirmek, çevre kirlenmesini önlemek ve çevre sağlığını korumak devletin ve vatandaşların ödevi olduğu belirtilmiştir. Çevre Kanunu’nda bu hakların nasıl

kullanılacağı belirtilmiş ve bu haklar, bilgi edinme, kararlara katılma ve yargı mercilerine başvuru hakkı şeklinde özetlenmiştir.

Çağdaş ve evrensel değerleri benimsemiş çevre yönetiminin ilk adımı, o yöre için geçerli, anlamlı, halk tarafından anlaşılabilir, benimsenebilir ve uygulanabilir politikalar oluşturmaktır. Yeni çevre yönetimi ile sağlanabilecek bu uygulamada uzun sürelerde gerçekleşebilecek bu çalışmaların yapılmaması halinde rastgele oluşturulacak politikalar, uygulayıcıları zor durumda bırakacak ve hayal kırıklığına uğratacaktır. Buna göre çevre politikalarının amaç ve hedefleri, öncelikle halkın nabzını tutabilmeli, onları bu konuda aydınlatmalı, yönlendirmeli ve desteklerini alabilmelidir. Bu politikaların gereksinim, beklenti ve alguları ölçen ve buna ilişkin bakış açısını ortaya çıkartan bir ortak çevre yönetim politikası geliştirilmelidir. Çevre politikası üretim sürecinde kalite ve yöntem kadar kamu sağlığı ve doğal kaynakların korunması anlamında kullanılan çevre kalitesiyle de ilgili siyasal ve yönetsel kararlar alınması gerekmektedir (Karaman, 1992:117). Kamu politikalarına egemen olan temel ilkeler ise; süreklilik, değişkenlik, eşitlik ve tarafsızlık ve uyum olup (Gözübüyük, 2003:32), söz konusu ilkeler çerçevesinde kamuda çevre hukukunun gözetilmesi önem arz etmektedir. Süreklilik ilkesi genel anlamda sürdürülebilir çevrenin sağlanmasıyla gerçekleşir. Diğer bir ifadeyle gelecek kuşakların sağlıklı ve dengeli bir çevrede bu gün ve gelecekte yaşamaları için ihtiyaç duyacakları kaynakların varlığını ve kalitesini tehlikeye atmadan, hem bugünün hem de gelecek nesillerin çevresini oluşturan tüm değerlerin her alanda iyileştirilmesi, korunması ve geliştirilmesi sürecini kapsamaktadır (2872 sayılı Kanun). Son dönemlerde kamu yönetiminde kamu hizmetinin dayandığı demokratik, etik ve profesyonel değerlere zamanla özel sektörde geliştirilen hesap verebilirlik, şeffaflık, eşitlik, yenilikçilik, sorumluluk, dürüstlük, ortaklık, yeniden yapılanma, takım çalışması, mükemmeliyetçilik, kalite, açıklık gibi değerler de eklenmiştir (Genç, 2010:146-149). Bu değerler esas alınarak günümüzde iyi çevre yönetimi, önleyici, onarıcı ve geliştirici nitelikteki politikalarla yürütülmeye çalışılmaktadır (Geray, 1998:59).

Günümüzde çevre sorunları din, dil, mezhep, ulus, millet ve mekân farkı gözetmeksizin gelişmiş az gelişmiş hemen herkesi farklı bir boyutta etkilemekte ve küresel bir nitelik taşımaktadır. Dolayısıyla çevre sorunları ne salt bir yerel yönetim sorunu, ne hükümet sorunu ne de uluslararası örgütlerin sorumluluğunda olan bir paradigmadır. Bu bağlamda küresel ve bölgesel işbirliğinin çevre yönetimi açısından zorunlu bir unsur olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Bunun için farklı alanlardaki fonksiyonel dağılımın daha bütüncül bir anlayış çerçevesinde gerçekleştirilmesi ve buna dayanılarak çevre yönetimine ilişkin yeni sistemler oluşturulması ve çevre sorunlarıyla mücadelede bütüncül bir yaklaşım geliştirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede merkezi ve yerel düzeyde planlama, politika üretme, örgütlenme ve denetleme işlevleri için ortak veri paylaşım sistemi kurulması, eylem planları hazırlanması, envanter çalışmaları ve çevre koruma plan ve programların yapılması ve bunun için yeterli personel sağlanması gerekmektedir. Diğer taraftan son yüzyılda farklılaşan ve sürekli artan çevre sorunlarının çözümüne ilişkin değişen bilim ve teknoloji araçlarından faydalanmanın da kamu hizmeti sunmada zorunlu bir yöntem olarak kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra, söz konusu politikaların başarısı için güvenilirlik, süreklilik ve istikrar, ekonomik büyümeye uyum sağlama kapasitesi, adil olma, koruma çabalarını teşvik etme, ekonomik olma, çekici olma, özel kararlarda minimum müdahalede bulunma gibi ilkelerin bulunması önemlidir (Yener ve Arapkirlioglu, 1997).

Çevre yönetiminde bir diğer çağdaş yöntem, tüm kesimleri içine alan katılımcı bir anlayışın sürdürülebilir kılınmasıdır. İyi örgütlenmiş bir çevre yönetimi, katılım ve denetim mekanizmalarını esas alan yönetim anlayışı içerisinde kamunun dışında örgütlenmiş örgütlü yapılardan meydana gelmelidir. Özellikle en etkin ve yetkili aktörler olan merkezi ve yerel yönetim kurum ve kuruluşlarının yanında onları denetleyecek ve kontrol edebilecek sivil toplum kuruluşları ve yereldeki vatandaşların etkin rol alması gerekmektedir. Aslında 2872 sayılı Çevre Kanunu, AB katılım müzakereleri bağlamında 2006 yılında yapılan değişikliklerle bu değerleri esas almıştır. Bu Kanun'da çevrenin korunmasına, iyileştirilmesine ve kirliliğinin önlenmesine ilişkin çağdaş değerler benimsenmiş ve sürdürülebilirlik çerçevesinde ilkeler ileri sürülmüştür. Kanun, tüm

kesimlere çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesi ile ilgili sorumluluk yüklemiş ve çevrenin korunmasına yönelik her türlü faaliyetin kalkınma ve sürdürülebilirlik çerçevesinde, Bakanlık ve yerel yönetimler, gerekli hallerde meslek odaları, birlikler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapması gerektiğini belirtmiştir. Ancak Kanun'un uygulama aşamasında yaşanan sorunlar ve uluslararası sözleşmelere uygun olarak sürekli güncellenmemesi nedeniyle çevre korumada etkinliğinin azaldığı söylenebilir.

Diğer taraftan etkin ve verimli bir çevre yönetiminin sağlanması için çevre korumada rol alan aktörlere, çevre etkinliklerini gerçekleştirmedeki başarısını ortaya çıkartan iyi bir performans ölçümü sağlanmalıdır. Bunun için etkin ve çağdaş çevre denetimini gerçekleştirmek amacıyla teşvik ve ceza yöntemlerinin mevzuat kapsamına alınması ve uygulanması gerekmektedir. Aslında 2872 sayılı Çevre Kanununda teşvik yöntemleri benimsenmiş ve çevre yönetimine ilişkin tüm uygulamaların uluslararası antlaşmalar doğrultusunda gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Ayrıca Kanununun 30. maddesinde bireylerin, çevreye zarar verenler hakkında ilgili mercilere bilgi vererek gerekli önlemlerin alınmasını ya da bu türden tesislerin faaliyetlerinin hemen durdurulmasını talep edebileceği belirtilmiştir. Yine Kanun'un 29. maddesinde teşvik uygulamalarına kamuda olsun veya olmasın gerçek ve tüzel kişilerin çevre kirliliğinin önlenmesi ve giderilmesine ilişkin faaliyetlerinin yararlandırılacağı ayrıca ifade edilmiştir. Buna göre atıkların kaynağında ayrı biriktirilmesi ve toplanması amacıyla sıfır atık yönetim sistemini kuran ve uygulayan yerel yönetimlere ve diğer tüm kamu kurumlarına Bakanlıkça teşvik uygulaması yapılır. Bunların yanında yönetmeliğe uygun şekilde arıtma tesisi kuranlara Cumhurbaşkanlığı tarafından indirimli elektrik enerjisi sağlanacağı belirtilmiştir. Mevzuatta performans süreçlerine ilişkin sınırlı da olsa belli ifadeler yer almış, ancak çevre konusunda merkezi ve yerel yönetimlerin yetkili personellerinin bağlı oldukları yönetim hiyerarşisi içerisinde siyasi ve kayırmacı tutumların etkisinden uzak olması beklenirken, gelinen süreçte kararların alınmasında, uygulanmasında, ruhsat ve denetime ilişkin bilgi ve belge düzenlemede baskı altında yürütülmesinden de kaynaklanan çevre yönetim sorunları ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Kanunda yer alan çevre yönetim biriminin kurulması ve çevre görevlisi istihdam edilmesi gibi yükümlülüklerinin hızlı bir şekilde yerine getirilmesi gerekmektedir.

Katılımcı anlayışın en önemli saç ayaklarından biride çevre gönüllüsü vatandaşların varlığıdır. Çevre ahlakı ve etiğinin geliştirilmesi, buna bağlı olarak yapılacak bilinçlendirmeler için yaygınlaştırılmış eğitim süreçlerinde çevre gönüllüsü vatandaşların yer alması sağlanmalıdır. Çevre Kanunu ve bu Kanuna dayanılarak yürürlüğe konulan düzenlemeler kapsamında denetime tâbi tesislerin faaliyetlerinin söz konusu düzenlemelere uygun olup olmadığını, alınan tedbirlerin etkili olarak uygulanıp uygulanmadığını denetlemek amacıyla ilgili Çevre Yönetmeliğinde belirtilen şartlara haiz olan istekli kişiler arasında çevre gönüllüsü görevlendirebileceği belirtilmiş, ancak bu kişilere herhangi bir ücret ödenmemesi, önerilerinin bağlayıcı olmaması ve yürüttükleri faaliyetlerin sınırlı olması hem gönüllü olmak isteyenlerin sayısını azaltmış, hem de çevreyi etkin denetim yapmaktan uzaklaştırmıştır.

1970'lerden itibaren BM nezdinde yürütülen proje ve programlarda yerel kalkınma ve katılım ağırlıklı sürdürülebilir çevre korumasına önem verilmesi ve çevreyi koruma yönündeki çabaların somut adımlarla ilerlemesini gerçekleştirmek için çevreye dayalı yönetim anlayışlarının geliştirilmesi gündeme gelmiştir. Çevreye duyarlı yönetim, karar alma süreçlerinde ekolojik çevreyi önemli bir unsur olarak kabul eden, faaliyetlerinde çevreye verilen zararını en aza indirmeyi veya tamamen ortadan kaldırmayı amaçlayan, bu çerçevede faaliyetlerini gerçekleştiren, ekolojik çevrenin korunması felsefesini kurum veya işletme kültürüne yerleştirmek için çabalayan ve bu şekilde sorumluluğunu yerine getiren bir anlayıştır (Özkaya, 2010:249). Shrivastava, geleneksel yönetim anlayışıyla çevreye duyarlı yönetim anlayışını açıkladığı çalışmasında, geleneksel yönetim yapısını tarif ederken daha çok kar amaçlı büyümeyi hedefleyen, merkezîyetçi bir yapının hakim olduğu gereksiz bürokratik ve kaynak israfı yapan ve bu kaynakta genellikle atık kirlenmelerine bağlı çevre sorunlarına yol açan dışsallıkların olduğu belirtmektedir. Çevreye dayalı yönetimde ise adem-i merkezîyetçi bir anlayışla çevre için tasarlanmış çevre dostu ürünler

üreten sürdürülebilir ve yaşam kalitesini arttıran bir refah anlayışına dayalı doğayla uyum içinde olan, çevre sorunlarına neden olan dışsallıkların azaltılması yönünde adım atan bir anlayışı benimsemektedir (Shrivastava, 1995:130). Küreselleşme ve yerelleşme süreçleri ile birlikte yerel değerlerin ve yerel aktörlerin önem kazanması, uluslararası kuruluşların yerel aktörlere önem vermesi ve özellikle 1992 yılındaki Rio Konferansı ile çevre yönetiminin en alt katmandan başlayarak bütüncül bir anlayışla yapılandırılmasının önerilmesi ile birlikte yerel kalkınma hareketleri de hız kazanmıştır. Buna bağlı olarak kent ve kent çevresini doğrudan etkileyen çevresel sorunların ortaya çıktığı kaynakta çözülmesi gerektiği anlayışı, yerel yönetimlerin bu alandaki sorumluluğunu ve önemini artırmış (Toprak, 2017:173) ve çevre sorunlarının en etkili çözümü “hizmeti yerinden görme (subsidiarity)” veya “yerellik” olarak belirtilen, sorunun kaynağına en yakın kamu kuruluşu olarak yerel yönetimlerin sorunun doğrudan muhatabı olarak sorunların çözümünde daha etkili olacağı düşünülmüştür. Yerel halkın kamu hizmetlerinin görülmesinde kaynakların daha rasyonel kullanılmasına ve halkın demokratik eğitiminin sağlanmasına da olanak sağlayacaktır (Keleş, 1995:4). Böylece çevre sorunları konusunda da en etkili çözümün, “yerinden yönetim” usulüyle ve onun kuruluşları olan yerel yönetimler eliyle gerçekleştirileceği söylenebilir. Ancak çevre politikaları ve mevzuatı merkezîyetçi olan yönetim yapımızın bir yansıması olarak daha çok taşradaki il yöneticilerini ön plana çıkartmış ve yerel yönetimleri hep ikinci plana itmiştir (Geray, 1998:57). Türkiye’de yerel yönetimler, çevre hizmetlerinin bazılarında doğrudan hizmet vermekte, bazılarında ise dolaylı olarak yetkilendirilmektedir. Günümüzde çevreci yönetim anlayışında bireylerin daha rasyonel ve proaktif uygulamalarla bireysel kontrol mekanizmaları geliştirerek çevre sorunlarına yaklaşması önerilmektedir. Bu da çevre yönetimi konusunda yerel yönetimlerden yararlanılmasını gerektirmektedir. Nitekim yerel yönetimler yürüttükleri bazı kamusal hizmetlerle çevreyi etkilerken, bazı hizmetlerle de doğrudan doğruya çevre yönetimi yerine getirirler (Şengül,1999). Dolayısıyla merkezi hükümet, eylem planlarına müdahale etmeden sadece işbirliği geliştirerek mali ve bilimsel destek konusunda yardımcı olması gerekmektedir. Bununla, merkezi yönetim ve yerel yönetimler arasındaki çevre korumaya ilişkin görev ve yetki çatışmasının da önüne geçilmesi sağlanacaktır.

Çevre koruma ve denetimi sağlama adına yereldeki vatandaşların daha sağlıklı bir çevrede yaşamasını sağlayacak “arabulucu” “halkın avukatı” “adalet savunucusu” “sivil savunucu” ve “kamu denetçisi” gibi çeşitli terim ve anlamlarda da kullanılan “ombudsman” mekanizması (Tortop, 1998:4), çevre yönetiminde de geliştirilmelidir. Ombudsmanlığın en temel sorumluluğu, vatandaşlar ile kamu kurumları arasındaki ilişkilerde ilgili yönetim birimlerinden kaynaklı sorunlara karşı vatandaşların hak ve çıkarlarının korunmasına yardımcı olmaktır. Günümüzde ulusal, bölgesel, il ve belediye düzeylerinde kurulan ombudsmanlık mekanizmaların yanında bankacılık, cezaevleri ve üniversiteler gibi çeşitli özel alanlarda kurulmuş ombudsmanlık mekanizmaları da yaygınlaşmaya başlamıştır. Dolayısıyla yerel düzeyde oluşturulacak bir “çevre ombudsmanı” mekanizmasının hem çevreyi hem de çevreye gönül verenleri koruma adına önemli bir işlev görecektir. İngiltere, ABD ve İtalya gibi ülkelerde yerel ombudsmanlık mekanizmasının hayata geçirildiği ve yaşanılabilir bir çevre ve kent için önemli bir işlev gördüğü belirtilmektedir (Kutlu, Örselli ve Kahraman, 2018:16). Dolayısıyla yerelde belediyelere bağlı, belediye meclisleri tarafından seçilerek özel amaçlı ve özerk bir birim şeklinde kurulacak çevre ombudsmanlığı ile vatandaş ve yerel yönetimler arasında bir denge unsuru oluşturacağı düşünülmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Son yüzyılda sanayileşme, kentleşme, nüfus artışı, bilgi ve teknolojilerindeki gelişmelerin çevre üzerindeki baskısının artmasıyla başta hava, toprak, su, atık ve gürültü kirliliği ve iklim değişiklikleri gibi toplumu derinden etkileyen ve yaşam alanımızı her geçen gün daha da daraltan çevre sorunları ortaya çıkmıştır. Bu sorunlarla mücadelede hangi aktörlerin, hangi yetki ve sorumlulukla ve nasıl bir yöntemle hareket edecekleri günümüzün önemli tartışma konularından biri olarak karşımıza çıkmıştır. Bu tartışma bağlamında, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını şimdiden tüketme noktasına vardırılmadan çağdaş yaklaşımları esas alan, çevre yönetim politikalarının hayata geçirilmesi konusunda başta mevzuat olmak üzere uluslararası işbirliklerine dayalı hızlı, etkin ve verimli adımlar, son kırk yılda hızlanmıştır.

Yapılan genel değerlendirmede, 1970'lerden itibaren dünyadaki gelişmelere paralel olarak ülkemizde de çevreye ilişkin gelişmelerin yaşandığı ve mevzuatın bu doğrultuda düzenlendiği söylenebilir. Ancak sürekli değişen mevzuatın bazen merkez bezende yerel yönetimler lehine yetkilendirme bağlamında bir değişim yaşandığı ve bunun bütüncül bir çevre yönetimi oluşturma konusunda zafiyet oluşturduğu ortaya çıkmıştır. Yapılan bu çalışmada, çevre yönetimine ilişkin ele alınan uygulamaların daha etkin olması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Etkin ve çağdaş değerler açısından oluşturulacak bir çevre yönetiminin çevre hakkı bağlamında ele alınması gerektiği, AB çevre müktesebatı ve ilkeleri doğrultusunda uluslararası işbirliğine dayalı, tüm kesimleri içine alan katılımcı bir anlayışla sağlanmasının önemine dikkat çekilmiştir. Çevre sorunlarının çözümünde rol alan aktörlerin süreklilik, değişkenlik, eşitlik ve tarafsızlık ve uyum ilkeleri çerçevesinde çevre sorunlarıyla mücadeleyi sürdürmeleri ve çevresel etkinliklerin başarısı için teşvik ve ödüle dayalı etkin bir performans değerlendirme ve ölçme sisteminin hayata geçirilmesi sorunların çözümünde verimliliği arttıracak ifade edilmiştir. Ayrıca bu çalışmada, çevresel konularda çevreye duyarlı bir yönetim anlayışı için yerel halka en yakın yönetimlerin çevre koruma konusunda yetkin kılınması ve merkezi yönetimlerin sadece işbirliği geliştirerek mali ve bilimsel destek konusunda yardımcı olmaları konusunda yetkilendirmeleri hususu vurgulanmıştır. Buna ek olarak, çevre yönetimi çerçevesinde güçlü ve bağlayıcı yetkilerle donatılmış çevre gönüllülerinin ve STK'ların da yaygınlaştırılmış eğitim süreçleriyle sürece dahil edilmesi, ayrıca "çevre ombudsmanı" gibi yerelde oluşturulacak mekanizmaların daha yaşanılabilir ve sürdürülebilir bir çevrenin oluşumuna katkı sağlayacağı ifade edilmiştir. Bu bağlamda daha etkin ve verimli çevre yönetimi için eksen değişiminin yerel yönetimlere kaymasının zorunluluğunun ortaya çıkmasıyla yerel yönetimlerin kurumsal ve finansman kapasitelerinin bu doğrultuda geliştirilmesi ve bu çerçevede yönetim ve işbirliğinin sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Her ne kadar araştırmamızın odağında yer almasa da Türkiye'de çevre yönetimine ilişkin gelişmelerin AB katılım sürecine odaklı nedenlere bağlı olduğu hususu da ayrıca ele alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Aksu, A. (2005). Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Çevre Yönetim Sistemi ve Yerel Yönetimler (Karşılaştırmalı Bir Yönetimsel Model Yaklaşımı), *Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Edirne.
- Alıca, S. S. (2008). Türkiye'de Çevre Yönetimi. *Ankara Barosu Dergisi*, 66(1), 241-251.
- Alıca, S.S.G. (2018). Yerel Yönetimler ve Çevre, *Emek Araştırma Dergisi (GEAD)* , 9(14), 9-22.
- Haris A. (2020). The Administrative and Ethical Considerations of Climate Resilience: The Politics and Consequences of Climate Change, *Public Integrity*, 0,1-18, DOI: [10.1080/10999922.2020.1838142](https://doi.org/10.1080/10999922.2020.1838142)
- Altuntaş, A. (2012). Sürdürülebilir Toplumlar Ve Metropollerin Baskılarından Kurtulmak İçin Alternatif Bir Yol: Sürdürülebilir Kentler. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(17), 135-148.
- Baki B. & Cengiz, E. (2002). Toplam Kalite Çevre Yönetimi. *Uludağ Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 153-175.
- Baykan, B. G. (2008). Türkiye'de Çevre: Sorunlar, Aktörler Ve Yeni Alanlar. *Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik Ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi (BETAM)*, Araştırma Notu 08/5.
- Baykal, T. (2010). Türkiye'de Çevre Yönetim Sisteminin Yerel Örgütlenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13),476-492.
- Belli, A, & Aydın A. (2017). 6360 Sayılı Kanun Ve Yerelde Merkezileşme. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 55, 401-413. Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS6945>.
- Berkes, F. & Kışlalioğlu, M. (1990). *Ekoloji Ve Çevre Bilimleri*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Bimay, M. (2020). Büyükşehir Belediyelerinin Sürdürülebilir Çevre Yönetim Politikaları: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Örneği. *Premium e-Journal of Social Sciences (PEJOSS)*, 4(10), 389-413.
- Blassingame, L. (1998). Sustainable Cities: Oxymoron, Utopia, or Inevitability?, *The Social Science Journal*, 35(1), 1-13. doi.org/10.1016/S0362-3319(98)90055-6
- Bonnes, M., Scopelliti, M., Fornara, F. & Carrus, G. (2015). Şehirsel Çevre Kalitesi. Linda Steg, Agnes, E., Van Den Berg, Judith, I. M. De Groot (Ed.), (Çev. Lütfiye Kaya Ciceralli Ve Eyyüb Ensari Ciceralli), Çevre Psikolojisi, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Bozkurt, Y. (2010). *Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye’de Çevre Politikalarının Dönüşümü*. İstanbul: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Bozkurt, Y. (2013). *Çevre Sorunları Ve Politikaları* (3. baskı), Bursa; Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Bozdoğan, R. (2005). Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Planı, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyasal Konferanslar Dergisi*, 50, 1011-1028.
- Brock, W. A. & Taylor, M. S. (2004). Economic Growth and The Environment: A Review of Theory and Empirics, Working Paper 10854, doi:10.3386/w10854.
- Choi, Y.Y. (1994). A Green Gnp Model And Sustainable Growth. *Journal Of Economic Studies*, 21(6), 37-45.
- Çepel, N. (1992). *Doğa, Çevre, Ekoloji Ve İnsanlığın Ekolojik Sorunları*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Çoban, H. (1997). *Bilgi Toplumuna Planlı Geçiş*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Ertürk, H. (2011). *Çevre Politikası*, Bursa: Ekin Yayın Evi.
- Es, M. (2011). Teknoloji, Kalkınma ve Çevre. *Journal of Social Policy Conferences* 0 / 41-42, 289-302.
- Evans, B. & Theobald, K. (2003). Lasala: Evaluating Local Agenda 21 İn Europa. *Journal Of Environmental Planning And Management*, 46 (61), 781-794.
- Fitzmaurice, M. & Marshall, J. (2007). The human right to a clean environment-phantom or reality? The European Court of Human Rights and English Courts Perspective on Balancing Rights in Environmental Cases. *Nordic Journal of International Law*, 76(2-3),103-151, https://doi//10.1163/090273507X22572.
- Genç F. N. (2010). Yeni Kamu Hizmeti Yaklaşımı. *Türk İdare Dergisi*, 466,145-159.
- Geray, C. (1998). Yerel Yönetimler ve Çevre. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 7 (3), 57-64.)
- Gönüllü, G. (2014), Çevresel-Kentsel Hakların Gelişimi: Dünya’da ve Türkiye’de Kentsel Haklar. *TODAIİ İnsan Hakları Yıllığı*, 32, 31-52.
- Görmez, K. (1997). *Çevre sorunları ve Türkiye* (2. baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Gözübüyük, Ş. (2003). *Yönetim Hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Güler, Ç. & Çobanoğlu, Z. (1997). *Toprak kirliliği*. TC Sağlık Bakanlığı Çevre Sağlığı Temel Kaynak Dizisi, (40).
- Güngör, Y.(1994). Çevre Sorunları ve İstanbul’da Turizme Etkisi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Güven, A. (2017). Kentsel Sorunların Çözümünde Kent Yönetimi ve Paydaşlarının Rolü. *Journal of International Social Research*, 10(52),1048-1062.
- Işıldar, G. Y. (2013). Belediyelerde Çevre Yönetimi ve İdari Yapılanma. Yakup Bulut ve diğerleri (ed.), *Kuramdan Uygulamaya Yerel Yönetimler ve Kentsel Politikalar* (617-626), Pegem Akademi Yayıncılık.

- Intergovernmental Panel On Climate Change (IPCC). (2018). Global Warming Of 1.5 °C: An IPCC Special Report On The Impacts Of Global Warming Of 1.5 °C Above Pre-Industrial Levels And Related Global Greenhouse Gas Emission Pathways, In The Context Of Strengthening The Global Response To The Threat Of Climate Change, Sustainable Development, And Efforts To Eradicate Poverty. *Summary for Policymakers*. Retrieved from http://report.ipcc.ch/sr15/pdf/sr15_spm_final.pdf.
- Kaplan, A. (1997). *Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Kara, A. (2002). Avrupa Birliği'nde Ve Türkiye De Çevresel Etki Değerlendirmesi Ve Uygulamaların Karşılaştırılması. *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Ankara.
- Karaman, Z.T.(1992). Çevre Kirliliğinin Giderilmesinde Uzlaşmacı Politika (İzmir Körfezi İçin Bir Yaklaşım). *Amme İdare Dergisi*, 25(4),117-138.
- Kaypak, Ş., & Yılmaz, V. (2016). Hatay Büyükşehir Yapılanma Sonrasında Çevre Sorunlarına Yaklaşım ve Çevre Düzenlemeleri. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 25-50.
- Keleş, R. (1995). Hizmette Halka Yakınlık (Subsidiarity) İlkesi ve Yerel Yönetimler. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 4(1),1-14.
- Keleş, R. (1998). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R. & Hamamcı C. (1993). *Çevrebilim*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R. & Hamamcı, C. (1998). *Çevrebilim*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R. & Hamamcı, C. (2005), *Çevre Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R., Hamamcı, C. & Çoban, A. (2015). *Çevre Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kutlu, Ö, Örselli, E. & Kahraman, S. (2018). Türkiye'de Yerel Ombudsmanlığın Uygulanabilirliği: İtalya Yerel Ombudsmanlığı Üzerinden Bir Analiz. *Ombudsman Akademik*, (8), 15-38. Doi: 10.32002.
- Levy, D. L. & Newell, P. J. (2005). Introduction: The Business of Global environmental Governance. In D. L. Levy, P. J. Newell (ed). *The Business of Global Environmental Governance*, MIT.
- Mengi, A., & Algan, N. (2003). *Küreselleşme Ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme/AB Ve Türkiye Örneği*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ökmen, M. (2004). Çevre ve Politika. M.Marin, U.Yıldırım (ed.), *Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar* (327-365), İstanbul: Beta Yayını.
- Öktem, M. (2003). *Kent, Çevre Ve Globalleşme*. İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım.
- Özçelik, S. (2005). Neorealist and Neo-Gramscian Hegemony in International Relations and Conflict Resolution During the 1990s. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi-İ.İ.B.F. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(2) 88- 114.
- Özdek, E. Y. (1993). *İnsan Olarak Çevre Hakkı*. Ankara: TODAİE Yayınları.
- Özdilek, H. (2004). *Hava, Su Ve Toprak Kirliliği*. M. C. Marin ve U. Yıldırım (ed.), *Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar* (75-102), İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Özkaya, B. (2010). İşletmelerin sosyal sorumluluk anlayışının uzantısı olarak yeşil pazarlama bağlamında yeşil reklamlar. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hakemli Dergisi*, 9(34), 247-258.
- Rhodes, F. H. T. (1976). *The Evolution of Life (Pelican)*. Harmonds Worth, Penguin Books Ltd.

- Saçlı, A. (2013). Çevre Politikaları Çerçevesinde Merkezi İdare ve Yerel İdare İlişkileri. Yakup Bulut ve diğerleri (ed.), *Kuramdan Uygulama Yerel Yönetimler ve Kentsel Politikalar* (643-657), Pegem Akademi Yayıncılık.
- Schaefer, R.. (1991). Çevre Yönetimi ve Teknoloji. *Çevre Üzerine*, Ankara: Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını.
- Scherz, J. P., Stevens A. R. & Belak E. R. (1970). *An Introduction to Remote Sensing for Environmental Monitoring*. Wisconsin, Madison Üniversitesi
- Shrivastava, P. (1995). Ecocentric Management For A Risk Society. *Academy of Management Review*, 20(1), 118-137. <https://doi.org/10.2307/258889>.
- Sipahi E. B. (2010). Küresel Çevre Sorunlarına Kolektif Çözüm Arayışları Ve Yönetişim. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24,331-344.
- Smith, D. A. (2003). Emerging Issues in the 21st Century World-System. W.A. Dunaway (ed.), *Vol II: New Theoretical Directions for the 21st Century World-System*(111-129). Praeger.
- Şengül, M. (1999). Yerel düzeyde çevre yönetimi ve belediyeler. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 8(3), 91-102.
- Toprak, D. (2017). Türkiye'nin Çevre Politikasında Yerel Yönetimlerin Rolü: Yerel Yönetim Bütçesinin İncelenmesi. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 173-193
- Tortop, N.(1998). Ombudsman Sistemi Ve Çeşitli Ülkelerde Uygulanması. *Amme İdaresi Dergisi*, 31(1), 2-11.
- Tosics, İ. (1996), Habitat II Conference On Human Settlements, Istanbul, June 1996. *International Journal Of Urban And Regional Research*, 366-372. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.00080>
- Ulusoy, A. & Vural, T. (2001). Kentleşmenin Sosyo Ekonomik Etkileri. *Belediye Dergisi*, 7(12), 8-14.
- Üçer, A.G., Yenigül, S. B. & Varol, Ç.(2014). Büyükşehir'den Bütünşehire: Yerel Yönetim Politikalarındaki Değişimin Kırsal Alana Etkileri. *İDEAL KENT Kent Araştırmaları Dergisi*, 12, 26-59.
- Yaşamış, F. D. (1989). *Çevresel Yönetim ve Planlama*. Ankara: Lider Matbaacılık.
- Yavuz F. & Keleş, R., (1983). *Çevre Sorunları*. Ankara: SBF Yayınları, 534
- Yavuz F.(1975). Çevre Sorunları Genellikle ve Özellikle Ülkemiz Açısından, *AÜS, BFY*, No 385.
- Yavuz, H., Keleş, R. & Geray, C. (1973). *Şehircilik Sorunlar-Uygulama ve Politika*. Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Yazar, K. H. (2006). Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Çerçevesinde Orta Ölçekli Kentlere Dönük Kent Planlama Yöntem Önerisi, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yener, Z. & Arapkirloğlu, K. (1997). *Küçük ve Orta Ölçekli Belediyeler İçin Çevre Yönetimi El Kitabı*. Ankara: Türk Belediyecilik Derneği Yayını.
- Yıkılmaz, N. (2003). *Yeni Dünya Düzeni ve Çevre*. İstanbul: Ayhan Matbaası.
- https://www.ab.gov.tr/fasil-27-cevre_92.html.
- <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2872.pdf>.
- <https://www.unfpa.org/data/world-population-dashboard>